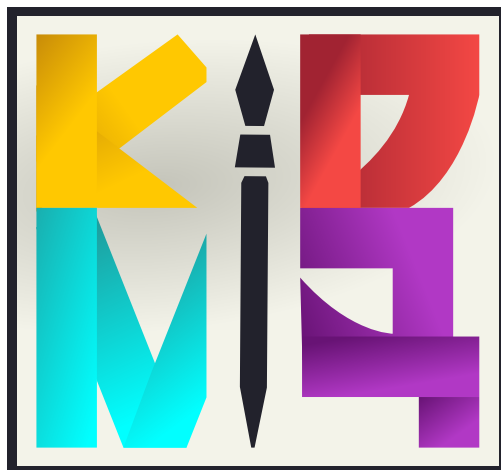

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Кафедра образотворчого мистецтва, дизайну
та методики їх навчання

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ
З КУРСУ РИСУНОК
«РИСУНОК ГОЛОВИ ЛЮДИНИ»**

(для здобувачів першого бакалаврського рівня освіти
спеціальності: 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво),
023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація)

Тернопіль – 2023

УДК 74:378.091.33-028(072)

М54

Методичні рекомендації до виконання лабораторної роботи з курсу Рисунок тема «Рисунок голови людини»: для бакалаврів напряму підготовки: 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) та 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Навчальне видання / Укладачі: С. Вольська, З. Мацишина, Н. Рублевська – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2023. – 14 с.

Укладачі:

Вольська Світлана Олексіївна - доцент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Мацишина Зоя Анатоліївна – доцент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Рублевська Наталія Володимирівна – доцент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Рецензенти:

Маркович М.Й. - доцент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка;

Семенюк В. І. – Народний художник України, доцент кафедри академічного живопису Львівської національної академії мистецтв;

Цедуляк Н.О. – старший викладач кафедри академічного живопису Львівської національної академії мистецтв.

Пропоноване навчальне видання розраховане на студентів для бакалаврів напряму підготовки: 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) та 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Воно повністю відображає тематику лабораторних робіт з дисципліни «Рисунок» другого року навчання.

Розглянуто на засіданні кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Протокол № 6 від 30 січня 2023 року)

Розглянуто на засіданні науково-методичної комісії факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Протокол № 5 від 14 лютого 2023 року)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 7 від 15 лютого 2023 року)

ББК

© Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ЗМІСТ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ.....	4
1. Тема 1. Рисунок голови натурника з завданням образного вирішення зображення (аркуш формат А-3, олівець, вугілля).....	4
1.1. Кісткова та м'язева структура голови.....	4-5
1.2. Пропорції голови людини.....	5-7
1.3. Етапи виконання схематичного портрета.....	7
1.4. Особливості виконання формального і неформального портрета.....	8
1.5. Приклади композиції портрета.....	8-11
2. Тема 2. Рисунок жіночої голови, з чітко вираженими індивідуальними особливостями (аркуш формату А-2, олівець)....	11-14
ЛІТЕРАТУРА.....	14-15

ВСТУП

Рисунок є основною дисципліною для вивчення всіх художніх спеціальностей. Основні завдання та методи їх вирішення, які ставляться в рисунку, схожі для різних спеціальностей. Але є певні характерні особливості більш глибокого вивчення для бакалаврів напряму підготовки: 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) та 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Дисципліна є продовженням засвоєння навиків і умінь академічного рисунка: уміння аналізувати форму, порівнювати і передавати пропорційні і тональні співвідношення. Студенти повинні знати основи пластичної анатомії. У лабораторних, самостійних і творчих роботах необхідно розуміти конструктивну основу, зображати пластичну структуру, вміти передавати просторове розміщення, характер, пропорції, рух у просторі, об'єм – всі ці складові є основою академічного рисунку. Рекомендації спрямовані на поглиблене вивчення природи та націлені поєднувати її з художньою інтерпретацією.

Завданням засвоєння дисципліни «Рисунок» є: вивчення зображення об'ємної форми засобами рисунка; підвищення культури сприйняття студентів; формування високих естетичних потреб; розвиток творчих здібностей на основі пізнання різних рівнів художнього образу.

Роботи виконуються у відповідності до програми. Формат, матеріали подані у змісті. Роботи по дисципліні несуть творчий характер. У композиції необхідно показати володіння рисунком, вміння переробляти об'єкти, вміння вибирати техніку виконання рисунку. Творча основа робіт по спеціальному рисунку не виключає використання навиків лінійно-конструктивної будови.

ЗМІСТ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

1. Тема1. Рисунок голови натурника з завданням образного вирішення зображення (аркуш формат А3, олівець, вугілля)

1.1. Кісткова та м'язева структура голови.

Будова форми кісток черепа і м'язів обличчя і їх вплив на характеристику конкретного образу. Композиційне розміщення зображення на аркуші паперу. Методична послідовність роботи над рисунком(від загального до конкретного, від конкретного до загального і художнього). Створення конкретного образу робочого, вченого, військового і тд. Виявлення характерних особливостей емоційного вираження обличчя (сумне, веселе, зосереджене, грізне, милосердне і тд.).

Кістки

Кісткова структура голови в значній мірі визначає її зовнішні риси. Вона складається з двох частин: черепна коробка і лицева частина черепа, кожна з яких включає в себе безліч кісток, міцно з'єднаних між собою і в сукупності створюють єдину структуру, які є рухомі. Скелет голови (череп) утворений 23 кістками. Череп складається з двох відділів — мозкового й лицьового. Його формують плескати, змішані (скроневі й кістки основи черепа) та повітроносні кістки (лобова, клиноподібна, верхня щелепа тощо). Кістки черепа з'єднані двома видами з'єднання кісток: нерухомим (шви) і рухомим (суглобове з'єднання нижньої щелепи та скроневої кістки) (рис.1).

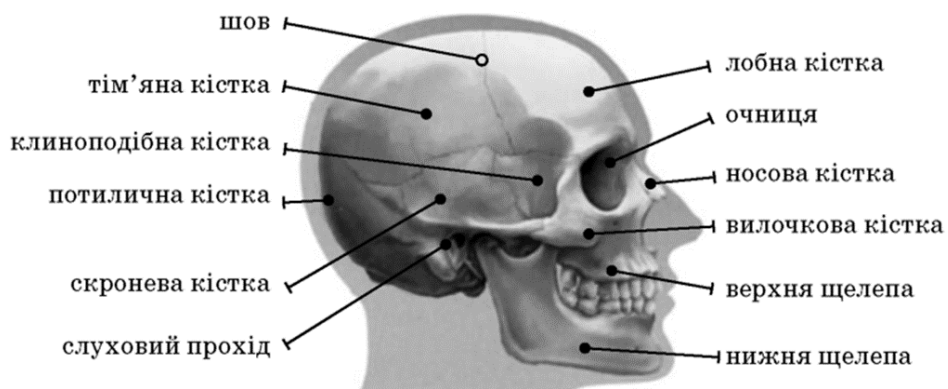

Рис.1. Кісткова структура голови

М'язи

М'язи голови діляться на дві групи : мимічні (підшкірні) відповідають за вираження обличчя і жувальні, які забезпечують рухомість нижньої щелепи. Вони дуже тонкі і знаходяться на кістках черепа, точно повторюючи їх зовнішню форму.

Обов'язково вивчіть і основні м'язи шиї, так як вони виділяються в більшості портретів (рис.2).

Рис. 2. М'язи голови людини в анфасному та профільному зображенні.

1.2. Пропорції голови людини.

При зображенні голови людини слід дотримуватись пропорцій (очі, ніс, губи і тд.), передаючи їх точно і конкретно. Існують різні типи голови, але їх можна включити в єдину схему пропорцій (рис.3) Необхідно приділяти більше уваги загальній будові голови та її основним характеристикам, так як дійсна подібність портрета з оригіналом залежить в першу чергу від них (рис. 4) Окремі частини обличчя, навіть найретельнішим чином відтворені, але вписані в розпливчате загальне середовище, майже завжди створюють нечіткий портрет поганої якості.

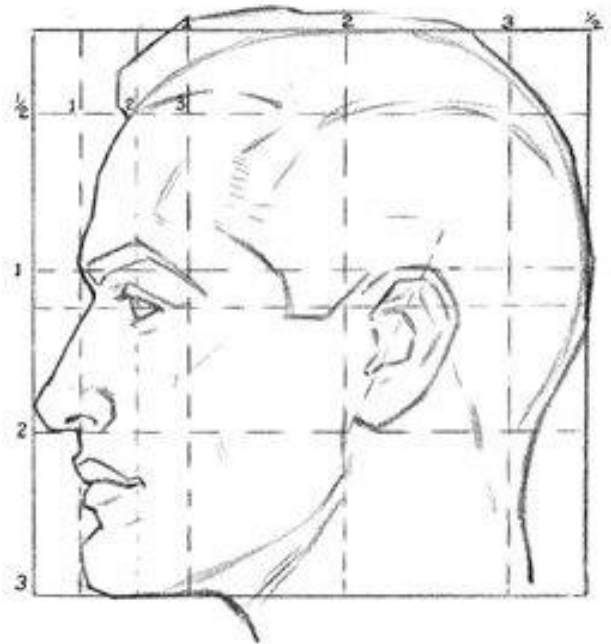
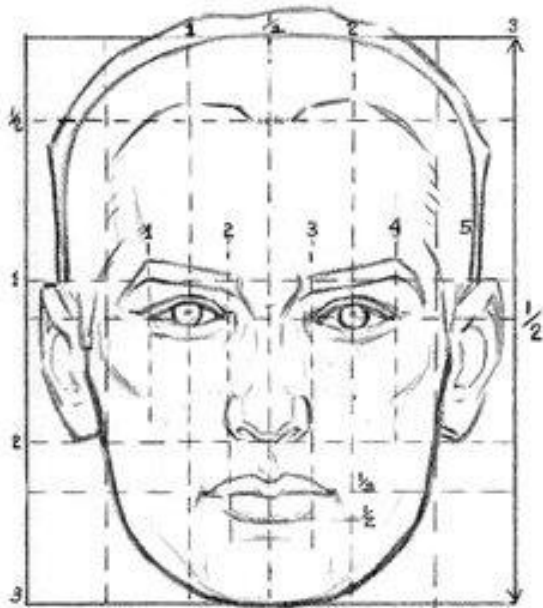
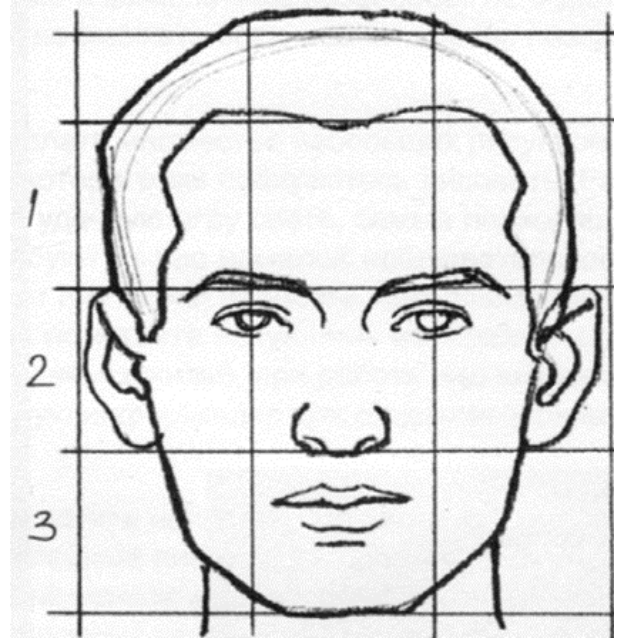
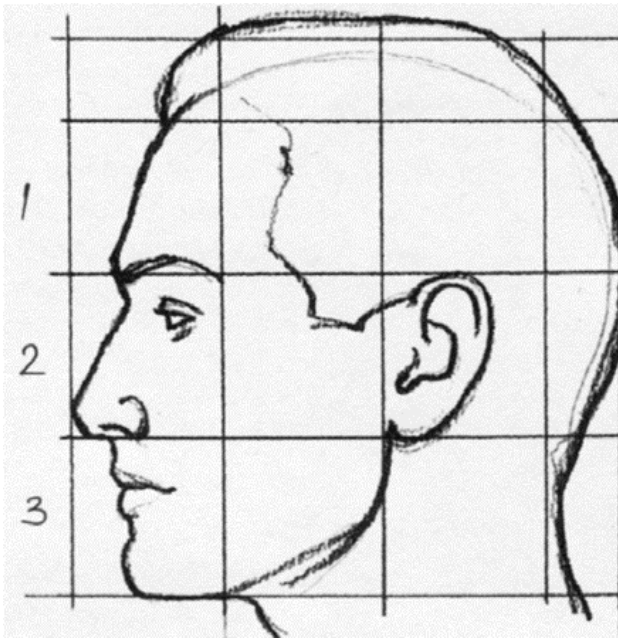
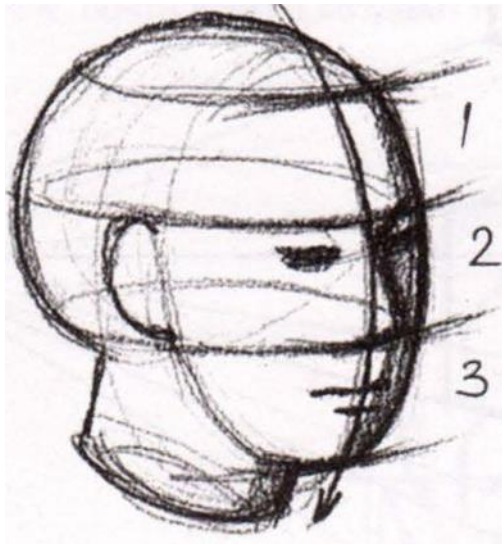
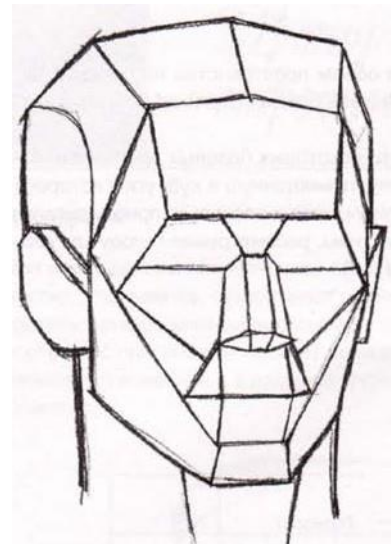

Рис. 3 –Пропорції голови людини.

а – об'ємна побудова голови людини;

б – обрубовочна побудова

Рис. 4. Голова людини.

1.3. Етапи виконання схематичного портрета.

Етап 1. Позначте на аркуші місце, де буде знаходитись голова: намалюйте овал.

Етап 2. На однаковій відстані один від одного проведіть чотири паралельні горизонтальні лінії для виділення трьох частин голови.

Етап 3. Схематично позначте розташування очей, носа, губ и вух, беручи до уваги відстань між ними

Етап 4. Більш чітко встановіть відношення між частинами голови, позначте «плоскі» поверхні, волосся і тп, приближуючись до природніх форм.

Етап 5. Продовжуйте більш детально промальовувати риси обличчя, враховуючи ефекти освітлення, тобто створюючи «світлотіні» (рис. 5).

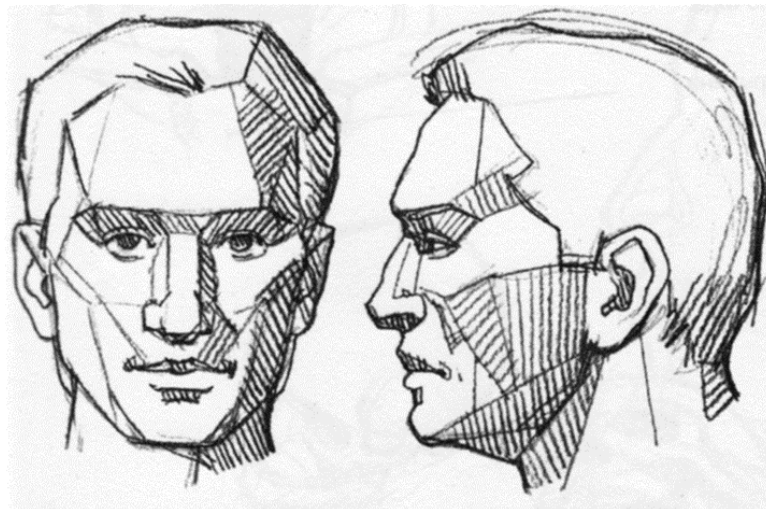

Рис. 5. П'ятий етап виконання схематичного портрета.

1.4. Особливості виконання формального і неформального портрета.

Вибрати тип портрета. Можна виділити два типи портретів: «формальний», де поза об'єкта відповідає традиційним схемам, корінням що йде в історію мистецтва, з ретельно вивіреною композицією, в оточенні спеціально підібраних декоративних елементів, деколи символічних; «неформальний», де поза натурника довільна, так як художник застає його зненацька або при здійсненні повсякденної діяльності, в звичному для нього оточенні. Це ефективний і сучасний метод створення портрета, в основі якого лежить практика «миттєвого» фото; він потребує від художника великої майстерності і смаку. До цієї категорії відносяться «експрес» портрет, об'єкт яких «схоплений» в русі або з природньою посмішкою. Вибрати позу, яку слід надати натурнику, щоб його риси проявились в повній мірі і підкреслювали схожість портрета з оригіналом.

Композиція. Варто також вибрати, як буде представлений об'єкт: наприклад голова, плечі, груди і руки. Обличчя не повинно розміщуватись прямо по центру аркуша – його варто змістити трохи в сторону або вгору. Оптимальним вважається положення в три чверті обороту, але цікавими можуть бути і зображення в профіль або в анфас. Щоб знайти найкраще положення тіла, а також створити ефекту, добре підбрану і не монотонну композицію, прийдеться зробити багато ескізів. Не забувайте, що в будь-якому випадку центральною точкою портрета повинно бути обличчя, перш за все очі. Пам'ятайте, що руки можуть бути не менш виразними, ніж обличчя: і в жесті, і по формі, і по їх ролі в композиції. Освітлення повинно бути трохи розсіяним і виходити з одного джерела світла (вікна, лампи) трохи вгору і в сторону (мал.6)

1.5. Приклади композиції портрета

Перша композиція (рис.6 (1)): при малюванні портрета в анфас не варто обирати центром рисунка геометричний центр аркуша: змістити голову вище, залишивши по боках приблизно рівне стояння. В той час старайтесь, щоб вершина черепа залишалась не дуже близько до верхнього краю листка паперу.

Друга композиція (2): при створенні портрета в три чверті обороту залиште між передньою частиною обличчя і краєм аркуша більше простору, ніж між краєм паперу і потиличною частиною голови.

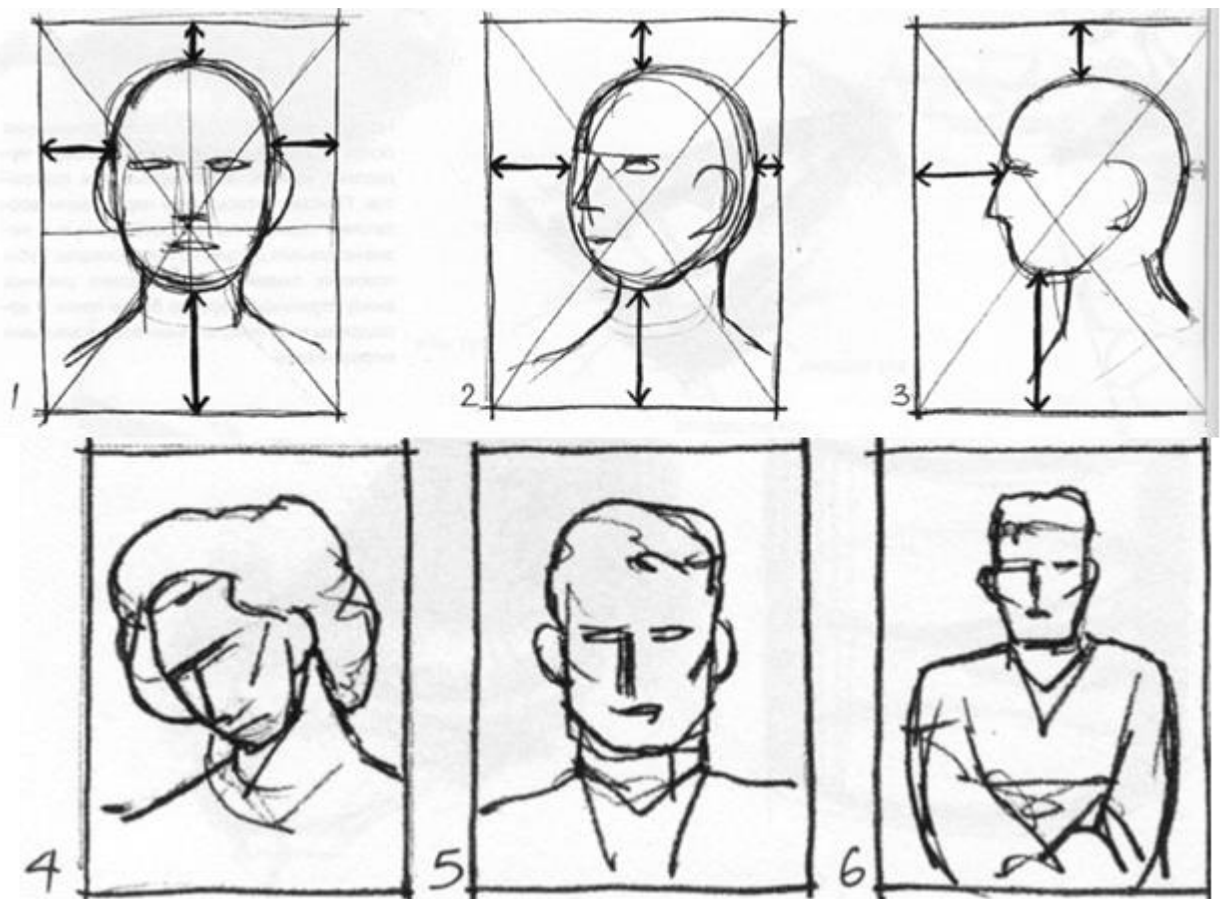

Рис. 6. Приклади композиції портрета

Третя композиція(3): при роботі над портретом в профіль голови притискайте її до краю бумаги.

Четверта композиція(4): схилена голова може виражати занепад душевних сил.

П'ята і шоста композиції (5, 6) портретне зображення в анфас втілює відчуття сили і впевненості. Зображення анфас трохи знизу може вселити враження жорстокого обличчя і владного вираження, тому така композиція для портрету не рекомендується.

Одяг. При створенні портрету одяг має велике значення: по своїй композиційній і естетичній функції, по інформації, яку несе про особистість, її соціальний стан, емоційний стан об'єкта, а також про епоху і оточення. Зверніть увагу на розташування складок тканини і ви побачите, що вони різні в залежності від її структури: м'ягка і легка (на ній утворюються маленькі складочки) або щільна і тяжка (на ній утворюються крупніші і малочисленні складки). В обох випадках складки спадають з точок напруження: плеч, ліктів, колін і тп. Малюйте тільки основні і самі значні по напрямку і об'єму складки, ігноруючи дрібні, які можуть внести в рисунок певну сумбурність. В певних

умовах часткове оголення тіла (наприклад плеч,грудей и спини) на жіночому портреті можна підкреслити найбільш яскраві і красиві особливості натурниці.

Зачіска. Волосся (як в цілому, так і в залежності від їх кольору і кількості, а також стрижки)є дуже важливим елементом рисунка, який характеризує обличчя: художник може використовувати їх форму для кращої композиції портрета, пом'ягшуючи і виділяючи по контрасту риси обличчя натурника або натурниці. Якщо ви рисуете жінок (у яких зазвичай більш пишне волосся), надавайте перевагу простим, скромним і акуратно вкладеним зачіскам. Волосся слід зображати як масу: потрібно охопити колір і об'єм всього волосся, поспробувати виділити основні пасма. Для цього необхідно передати затемнені і освітлені ділянки, лінії розділення, ігноруючи незначні відблиски і саме волосся: для їх зображення достатньо декілька тонких і чітких ліній. Використовуйте м'який олівець і рішуче проводьте широкі лінії, а якщо ви хочете створити незвичайний ефект текстурри – проводьте їх в різних напрямках. Особливу увагу приділяйте зображенню нечітких і нерізких ліній, які позначають межу волосся, перш за все на лобі і на скронях.

Фон. Для портрету необхідно скромний і не яскравий фон, тону якого не дуже сильно контрастують між собою і не відволікають від обличчя об'єкту. З самого початку продумайте, на якому фоні ви будете малювати: на світлому або темному. В деяких випадках фон може представляти собою місце, де знаходиться об'єкт (робоче місце, дім, сад і тд.): зобразіть його як пейзаж або інтер'єр, не забуваючи про те, щоб він не домінував над обличчям або фігурою людини, яку зображують. Створення портрета потребує здібності не тільки «вловити» і намалювати риси, подібні з оригіналом, але й передати характер стану душі натурника: саме в цьому полягає художня цінність портрету (рис.7, 8).

Рис.7. Послідовність виконання портрету

2. Тема 2.

Рисунок жіночої голови, з чітко вираженими індивідуальними особливостями (аркуш формату А2, олівець)

Зміст

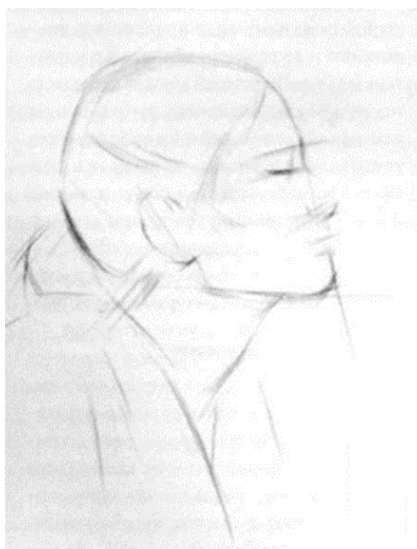
Вираження конструктивно – анатомічної основи голови і передача індивідуальної характеристики портретованого. Техніка рисунка голови з живої натури залежить від знання її анатомічно – конструктивних особливостей.

Перший етап. Починати рисунок слід з композиційного розміщення голови на аркуші паперу, встановлюючи її рух (нахил шиї по відношенню до плечового поясу) і основні пропорції, співвідношення маси голови до аркуша паперу. Спочатку намічають верхню і нижню точки голови, виділяють лінію середини відношення з голови по горизонталі і вертикалі, лінію очей, надбрівних дуг, лобних пагорбів, вилиць і виличних дуг, лінію носа, рота, підборіддя, виділяють лицевий кут (його складає співвідношення осьової лінії і лінії, яка йде з кута нижньої щелепи до підборіддя). Парні форми необхідно рисувати одночасно: ліве око одночасно з правим, ліву виличну кістку з правою.

Другий етап – уточнення загальної конструктивної форми голови з послідовною побудовою деталей. Легка розбивка рисунка на світло і тінь допоможе побачити помилки в побудові пропорцій. Працюючи тоном, дотримуючись великих тональних відношень, потрібно весь час уточнювати рисунок деталей голови, поступово виявляючи індивідуальні форми натури.

Рисуючи ніс, потрібно бачити його анатомічну структуру, межу кісткової основи і хрящів. Виступаючи вперед і вниз, ніс розширюється і набуває округлої, м'якої форми. Нижня поверхня носа, його основа, на якому розташовується крила носа, при освітленні виявляється в тіні, його тональне рішення виявляється найбільш контрастним. Подібність залежить від характеру і форми очей. Необхідно позначити місце і масу очей в очниці, точно визначити характер очної щілини. Не можна висвітлювати білки очей, вони є частиною очниці і не бувають абсолютно світлими. До типових помилок варто віднести зайве захоплення рисунком лицевої частини з ігноруванням мозкової частини черепа, яка виявляє основний об'єм голови і її характер.

Третій етап роботи складається в подальшому тональному опрацюванні рисунка з чітким визначенням великих тональних відношень, виявлення характеру деталей. Ближня форма до малювальника проявляється тональним опрацюванням і підкреслюється більш активною лінією, дальня трактується м'якше.

а

б

в

г

д

е

а – етап перший б – другий етап в – третій етап г – четвертий етап д – п'ятий етап

Рис.8. Етапи роботи над портретом

Рисувальник повинен бачити голову в просторі, враховуючи взаємозв'язок деталей при різній міміці обличчя і пам'ятати про їх підпорядкування загальному (рис. 4, 5). Завершуючи роботу над тривалим рисунком голови з живої натури, варто уважно порівнювати його з натурою (рис.7, 8).

Необхідно виразно, узагальнено і лаконічно виявляти характерні особливості натури, яка зображається. Композиційне рішення і завдання взаємозв'язку фігури з оточуючим середовищем. Проблеми передачі простору засобами перспективи. Графічні засоби, які застосовуються для передачі просторового середовища. Передати пластичну і психологічну характеристику моделі.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Басанець Л. В. Візуальне наповнення рисунка. І Міжнародна науково-практична конференція «Візуальне мистецтво і дизайн: інновації у вищій художній школі», 2019. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. С.1-3.
2. Білецька А. Б. Все про рисунок. Незамінний довідник для художників. Київ : Арт-Роднік, 1998. 144 с.
3. Нарис. Навчально-наочний посібник. Автори-упорядники: В. Носань, О. Сердюк, Є. Єгоров. Харків, 2020.

4. Лубенський В. И. Методика художественного портрета. Вісник ХДАДМ : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ. 2010. № 3. С. 101–108.
5. Перепадя В. В. Рисунок. Проблеми творчості в навчальному процесі. Львів : Палітра друку, 2003. 288 с.
6. Пухарєв В. В. Академічний рисунок у Харківському художньо-промисловому інституті. Арт-простір: культурно-мистецький альманах. 2015. Вип. 1. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. No 1. С. 89–93.
7. Пухарєв В. В. Рисунок у художній практиці сучасних митців Харкова. Вісник ХДАДМ. 2020. № 2. С. 52–56.
8. Сухенко В., Засипкін О. «Перевірочний» метод натурального рисування. Українська Академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці : наук. зб. Київ : Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, 2012. Випуск 19. С. 112–124.
9. Сухенко В. О. Рисунок. Навчальний посібник. Київ : BONAMENTE, 2004. 184 с.
10. Сухенко В. Рисунок у вищій художній школі в контексті сучасних вимог. Українська академія мистецтва. Київ : Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, 2010. Вип. 17. С. 77–81.
11. Творчий рисунок. Навчально-наочний посібник. Автори-упорядники: О. Хоменко, В. Погорелов, В. Носань, О. Серюк, Р. Ногін, В. Жердєв. Харків, 2020.
12. Трошкіна О. А. Рисунок голови людини : навч. посіб. Київ : НАУ, 2011. 128 с.
13. Тютюнник І.С. Методичні рекомендації до виконання курсових робіт з академічного рисунка. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка. 2016. 28 с.
14. Чеботов І. П. Харківська школа рисунка : монографія. Харків: ХДАДМ, 2017. 339 с.
15. Шпортко В. І. Рисунок у сучасному українському образотворчому мистецтві: тенденції розвитку. Арт-простір. Київ, 2016. № 2. С. 58–63.
16. Ятченко Ю. М. Мистецтво рисунка. Київ : НАУ, 2005. 60 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.practicum.org/> - сайт про академічний рисунок, з історією розвитку, онлайн літературою, тренінгами, майстер-класами, роботами виконаними графічними матеріалами (укр.)
3. <http://risyemsleonardo.kiev.ua/> - сайт про академічний рисунок з великою кількістю робіт (укр.).